

Тетяна Пахомова

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПІДВИЩЕННЯ ОСВІТИ ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ 20–30-х рр. ХХ ст.

Зумовлені соціально-політичними умовами завдання розбудови національної системи шкільної освіти на початку 20-х рр. ХХ ст. актуалізували питання перепідготовки вчительських кадрів. Свого реального втілення ці завдання набували через систему інституцій, до яких належали: **1)** інститути народної освіти (ІНО) і досвідні станції; **2)** педагогічні курси; **3)** будинки працівників освіти; **4)** районні школи; **5)** радянські партійні школи; **6)** сільськогосподарські, індустріальні та інші професійні шкільні заклади; **7)** дитячі установи різного типу (дитячі містечка, досвідні школи, дитячі будинки та ін. за умов їх нормального функціонування); **8)** навчально-допоміжні установи (педагогічні книгозбірні, музеї, виставки тощо) [7, 41].

Найбільша відповідальність за якість перепідготовки покладалася на інститути народної освіти і педкурси, які утверджувалися центрами перепідготовки у навколишніх районах.

На рівні інститутів народної освіти перепідготовка розглядалася як «складова загальної роботи педагогічного персоналу даного ВУЗ» [11, 41] і передбачала:

1) розробку спільно з методичними бюро і досвідними установами конкретних програмно-методичних вказівок, переважно для семирічних трудових шкіл, професійних шкіл, шкіл фабзавуча та інших у напрямі, «зазначеному Центральним бюро перепідготовки, а також роз'яснення переліченим школам особливостей вживання методів роботи (дослідчого, екскурсійного, комплексного розкладу – розміщення – освітнього матеріалу і т. ін.) з метою максимального притягнення школи в пророблення програм» [11, 41];

2) безпосередню участь у практичних заходах щодо перепідготовки у формі організації і проведення з'їздів, конференцій, курсів, керівництва роботою гуртків, семінарів, екскурсійних учительських груп тощо;

3) організацію консультацій з педагогічних питань;

4) організацію лекторських бюро;

5) надання можливостей масовому вчителю користуватися музеями, лабораторіями, бібліотеками, кабінетами інституту;

6) прикріплення вчителів семирічок, професійних шкіл, фабзавуча на певний термін для

поповнення знань;

7) організацію виїздів працівників інституту в губернії та округи для проведення теоретичної і практичної роботи з учителями на місцях;

8) залучення працівників переважно груп старшого віку (семирічки, профшколи, школи фабзавуча) до участі в розробці та оцінюванні плану та діяльності педагогічних ІНО [11, 41–42].

Провідною формою перепідготовки вчителів, що її використовували ІНО, були щотижневі конференції для працівників шкіл та інших дитячих закладів найближчого району. Завдання таких конференцій убачалося в тому, щоб «розробляти педагогічний матеріал, який давав би відповіді на наявні в рядових працівників питання, що виникають у них у процесі роботи» [3, 5]. Під час конференцій учителі мали ознайомлюватися з новітньою літературою, з досягненнями тих чи інших закладів, тобто перед конференцією визначалося завдання «тримати вчительство в курсі всіх тих педагогічних і суспільно-політичних питань, які стануть стимулом до нових пошуків, до поживлення роботи» [3, 5].

Іншою формою проведення ІНО і педкурсами роботи з перепідготовки були комісії або бюро з перепідготовки вчительства, до складу яких входили як студенти, так і рядові вчителі. До повноважень цих комісій (бюро) належало: **1)** встановлення тісного зв'язку з місцевим відділом народної освіти, насамперед з його методкомом; **2)** координація своєї роботи з перепідготовки з тією, що проводилася спілкою; **3)** керівництво скликанням педагогічних конференцій; **4)** розробка всіх матеріалів з перепідготовки згідно з настановами відділів народної освіти, спілки або запитамі окремих колективів учителів; **5)** проведення консультацій для працівників освіти, передовсім сільського вчительства, яке «відірване від широких педагогічних дискусій і від педагогічної літератури». Бюро мало свого представника в губернському чи округовому бюро з перепідготовки при народній освіті.

Заочне керівництво гуртковою та індивідуальною роботою полягало в розробці інститутом детальних програм роботи, визначенні тем і питань, що підлягали вивченню, складанні детального списку літератури і письмової консультації з усіх питань, пов'язаних з перепідготовкою.

Цікавою формою підвищення кваліфікації вчителів на рівні ІНО і педкурсів була педагогічна практика студентів. За наслідками цієї практики організовувалися спеціальні конференції, до участі в яких залучалися як студенти, так і вчителі тих шкіл або дитячих установ, де проходила практика. Подібні конференції розглядалися як осередки підвищення кваліфікації вчителів: «Ознайомлення з роботою даної школи, з працею окремих осіб, критика, обговорення, виявлення недоліків і досягнень – усе це в руках умілих керівників педнавчзакладів є могутнім засобом для підвищення кваліфікації, могутнім стимулом у роботі» [3, 7].

Вважаючи недовільним проходження вчителю, які мали досить тривалий стаж роботи в школі, повного курсу перепідготовки у ВНЗ, для них запроваджувалася форма занять за окремим робочим планом, що передбачав часткове вивчення матеріалу у більш стислий термін. Характер фактичної реалізації означених завдань тим чи іншим ВНЗ визначався його об'єктивними можливостями, а також запитами місцевого вчительства. Тобто, робота з перепідготовки окремих вишів була неоднаковою і залежала переважно від місцевих умов.

Наприклад, Одеський інститут народної освіти у 1924 році накреслив і частково здійснив низку заходів, а саме:

1. Ухвалив рішення про встановлення тісного зв'язку між ІНО, з одного боку, і виробничими закладами, з іншого. Студенти і керівники з педпрактики мали всебічно досліджувати роботу шкіл і дитячих закладів з метою одержання матеріалів, які могли прислужитися під час розробки навчального плану і програм ІНО, а також вивчення навчального матеріалу за спеціальними і, особливо, практичними дисциплінами.

2. Організував спеціальні студентські гуртки з лікбезу, гуртки культурного шефства та ін., робота яких ґрунтувалася на тісному контакті з культурно-просвітницькими закладами міста і району.

3. Запровадив практику допуску до занять у наукових і громадських студентських гуртках широких верств учителів; включення до складу предметних комісій працівників освіти; організацію для вчителів педагогічних вечорів, спеціальних і циклових лекцій, різного роду дискусій з педагогічних та громадських питань, показових уроків тощо; допуску до занять в ІНО окремих викладачів, які прагнули підвищити свою кваліфікацію за обраними курсами та предметами.

4. Відкрив для широких кіл вчительства всі свої навчально-допоміжні заклади.

5. Організував для студентів інституту та вчителів м. Одеси: а) Соціально-економічний кабінет; б) Педагогічний кабінет; в) Бібліотеку-

читальню, в яких робота проводилася з початку травня.

6. Узяв на себе організацію перепідготовки вчителів Одеської губернії, поклавши всю цю роботу на спеціальну «трійку», яка залучала до участі в цій справі професорів ІНО та визначних працівників освіти. «Трійка» проводила таку роботу:

а) складала план організації губернських та округових курсів;

б) розробляла детальні програми з усіх предметів, що мали викладатися на курсах, супроводжуючи їх пояснювальними записками і рекомендаціями щодо найбільш доцільної літератури з кожного предмета;

в) створила лекторський колектив Одеських губернських курсів;

г) складала для масового вчительства, яке розпочинало заняття самоперепідготовкою в гуртках або індивідуально, окремі посібники у вигляді розробок тем з кожного предмета з детальними рекомендаціями;

д) складала список книг для облаштування районних бібліотек.

Для постійного керівництва роботою вчителів на місцях, особливо щодо їх перепідготовки, Одеський інститут народної освіти створив Консультаційне бюро [2].

Таке ж Консультаційне бюро працювало при Миколаївському ІНО. Воно розробляло навчальний план і детальні програми для губернських і округових курсів, а також програми для роботи гуртків на місцях.

Висловлюючи думку з приводу залучення до керівництва перепідготовкою інститутів народної освіти і педагогічних курсів, Е. Равич-Щербо стверджував, що вони мають стати центрами «постійної роботи з підвищення кваліфікації працівників освіти» [12, 24]. До кожного такого закладу він пропонував прикріплювати групи освітян, які одержували б завдяки цьому знання і навички, необхідні для педагогічної практики. Кожний заклад, який залучався до роботи з перепідготовки, на переконання Е. Равича-Щербо, міг дати певну «зернину» і «ця зернина буде саме тією, яка необхідна шкільному працівнику, хоча вона не є для нього єдиною» [12, 24].

У 1926 році діяльність педагогічних вишів у плані підвищення кваліфікації працівників освіти набула конкретизації у матеріалах Державного Науково-Методологічного Комітету. ІНО мали долучатися до цієї справи «так силами лектури, як і студентства» [5, 7]. Лектори виступали в ролі керівників, консультантів або експертів, беручи «найбільш широку й безпосередню участь» у роботі районних конференцій, «на які притягується й студентство» [5, с. 7].

Іншим опорним пунктом перепідготовки визначалися трирічні Вищі педагогічні курси, на які покладалися такі завдання:

1) розробляти разом з методичним бюро і досвідними установами місцеві програми і програмно-методичні вказівки переважно для шкіл і дитячих установ молодшого віку;

2) організовувати виставки і конференції для обліку досягнень у кращих дитячих установах округу;

3) прикріплювати вчителів шкіл молодшого віку і педагогічного персоналу дошкільного виховання на певний термін як практикантів з метою методичної і педагогічної перепідготовки;

4) організовувати виїзди представників у райони для теоретичної і практичної роботи з учителями;

5) залучати працівників шкіл і дитячих установ до участі в розробці та оцінці плану й діяльності педагогічних курсів [7, 42].

Важлива роль у підвищенні кваліфікації педагогічних кадрів відводилася будинкам працівників освіти. Зважаючи на вже напрацьований досвід реалізації цими опорними пунктами різних форм такої роботи (самодіяльні гуртки, культконференції, лекції, доповіді, курси, методичні гуртки, об'єднання для колективного опрацювання програмно-методичних питань) Центральне бюро з перепідготовки радило здійснювати подальше її здійснення в цьому ж напрямі. Зокрема рекомендувалося запроваджувати такі її види, які вимагали «обопільного впливу й прямого дотикання з працюючою масою або що направлена на безпосереднє її обслуговування (як напр., педагогічна консультація)» [7, 43].

Необхідність використання будинків працівників освіти для перепідготовки вчительських кадрів пояснювалася тим, що, з одного боку, Наркомос і місцеві органи народної освіти були зацікавлені у встановленні тісного зв'язку між різними формами і методами перепідготовки, які вони здійснювали «в порядку проведення державного плану із самодіяльною роботою вчительської маси над піднесенням своєї кваліфікації культурної, професійної, педагогічної й політичної, що проводиться в порядку громадської ініціативи» [7, 43]. З другого боку, сам зміст роботи і перепідготовка, на переконання Наркомосу, мали багато спільного. Тому об'єднання обох видів роботи на засадах територіальності уявлялося «надзвичайно бажаним в інтересах цілковитої обопільної поінформованості і для уникнення суперечностей і паралелізму» [7, 43].

На будинки освіти в губернських та округових центрах (спільно з ІНО, педкурсами і соцвихом) покладалося завдання організації масової роботи – гурткової і конференційної. Керівництво цією роботою здійснював будинок освіти,

встановлюючи через своїх керівників порядок занять у гуртках, намічаючи теми для опрацювання, на основі тієї частини програм, яка визначалася обов'язковою для даного триместру. Для опрацювання триместрового матеріалу ті ж керівники організовували конференції, на яких підводилися підсумки проведеної роботи і намічався план діяльності на наступний триместр. Округові міста не повинні були обмежувати свою роботу межами міста, а поширювати керівництво і вплив будинку освіти далі, організовуючи відповідні види роботи і керуючи ними і в районних центрах.

Водночас ці установи розглядалися лише як допоміжні, а не самостійні культурно-освітні організації.

Одним з опорних пунктів підвищення кваліфікації працівників соціального виховання (соцвиху) були досвідні станції, на які покладалося завдання, виходячи зі свого досвіду і подаючи на райконференціях інформацію про свій досвід і власні висновки, сприяти порівнянню цього досвіду із повсякденною практикою і з'ясувати наслідки апробації тієї практики. До 1924 року в Україні діяло всього 14 досвідних установ, які розмішувалися у великих містах (Харкові, Києві, Одесі) й утримувалися на кошти центру. Протягом 1924/1925 навчального року їх кількість зросла до 56. Це були переважно школи, які підпорядковувалися окрметодкомам [8, 266].

Керівництво перепідготовкою працівників професійної освіти також здійснювалося через методичні організації в центрі й на місцях. У кожній окрузі Округовий Методичний комітет створював секцію професійної освіти, яка планувала перекваліфікацію педагогічних працівників, забезпечуючи цю роботу бюджетними коштами. Нижчими організаційними центрами визначалися кабінети профосвіти, які діяли в усіх округах. Поряд з округовими кабінетами профосвіти центрами перепідготовки працівників масової школи профосу поставали вищі навчальні заклади, насамперед педагогічні, на які покладалося завдання проводити різні курси, семінари, з'їзди і конференції.

Серед інших форм роботи вищих навчальних закладів з підвищення кваліфікації працівників профосвіти, доречно назвати:

– організацію при інститутах та науково-дослідних установах семінарів-курсів з окремих дисциплін або циклів дисциплін;

– участь працівників профосвіти у роботі наукових товариств, семінарів підвищеного типу, здійсненні науково-дослідних розвідок;

– запровадження для працівників вищих навчальних закладів профосвіти наукових екскурсій та відряджень як у межах СРСР, так і за кордон;

– прикріплення їх на певний термін до науково-дослідних установ або інститутів відповідної спеціалізації;

– активізацію публікацій наукових досліджень.

У міру розгортання діяльності з перепідготовки вчителів постала проблема винайдення шляхів поглиблення цієї роботи, посилення такої її форми, як самоосвіта вчителя шляхом запровадження її планування. Це зумовило пошуки відповідного керівного центру, яким було визначено районну школу, окресливши її завдання:

1) об'єднати вчительство на засадах планової освітньої роботи;

2) організувати педагогічну роботу масової школи в районному масштабі, забезпечувати «постійне поліпшення її гідності на підставі підрахунку по певному плану, що вироблений районним учителем спільно з районною школою і прийнятий районною конференцією» [7, 44];

3) проводити інструктування й консультування шкіл району та окремих працівників «через безпосередню роботу в своїй школі або шляхом пророблення питань на районних конференціях, через районну педагогічну книгозбірню, музей і безпосередні виїзди працівників районної школи» [7, 44].

Таким чином, одне з провідних завдань районної школи вбачалося в організації планової педагогічної роботи на підставі директив ОНО, узагальнення досвіду масової перепідготовки і самоосвіти вчителів. Його реалізація здійснювалася через детермінацію змісту роботи районної школи, в якому також ураховувалися конкретні проблеми педагогічної практики. Це досягалося завдяки обговоренню проблем, що поставали перед школою, на районній конференції. Однак, даючи районній школі певний простір для вивчення наявних проблем і визначення шляхів їх подолання, Центральне бюро перепідготовки водночас окреслювало й ті питання, що мали вирішуватися в обов'язковому порядку. До таких передовсім належали:

– опрацювання нових програм, визначення методів їх практичного запровадження в навчальний процес школи, розробка питань «комплексної конструкції щодо змісту роботи в сільській (міській) школі»;

– конкретизація і здійснення сільськогосподарського ухилу (означення з економічним, соціальним, культурним аспектами життя села, волості, повіту для «конструкції» шкільної роботи);

– вивчення питань організації дитячого життя (організація самоврядування, дитячий рух), клубної праці [7, 44].

Найбільш доцільними формами районної школи перепідготовки визначалися:

1. Планові систематичні районні конференції, які слід було проводити з метою:

– планування й урегулювання загального перебігу роботи в районі;

– забезпечення колективної роботи вчителів всього району.

2. Безперервна робота вчительства в гуртках, де слід здійснювати попереднє (перед розглядом на конференції) обговорення принципових питань теоретичного і практичного характеру.

Крім конференцій і гуртків визнавалося за можливе використовувати ті форми роботи, які оптимально відповідали умовам того чи іншого району. Серед найбільш прийнятних були такі, як:

– система індивідуальних завдань школі, вчителю або групі вчителів;

– організація виставок, дитячих свят;

– обопільне відвідування вчительством занять і виїзд працівників районної школи в школи району.

Районна школа визначалася окроно разом із союзом робітників освіти, зважаючи на економічні й політичні умови району, а також на «природне «тяжіння» вчительства до даного центру», щоб «не утворити районні школи «мертвих», куди вчительство не піде» [7, 46]. Сама ж школа мала відповідати певним педагогічним і матеріальним умовам.

До педагогічних умов належали:

– вищість у використанні методики і змісту навчання порівняно з іншими школами;

– обізнаність педагогічного колективу в питаннях нової педагогіки, соціології, природознавства та його авторитет серед районного вчительства;

– належність до розряду 7-річних або 4-річних шкіл.

У матеріальному плані районна школа повинна була:

а) мати педагогічну книгозбірню та музей, які обслуговували б увесь район;

б) використовувати в своїй роботі різноманітне навчальне приладдя.

Хоча районна школа визначалася як важливий опорний заклад перепідготовки вчителів, її повноваження поширювалися лише на концепцію педагогічного досвіду, його аналіз і вивчення в плані змісту та методів і ні в якому разі не передбачали виконання адміністративних функцій. Вважалося, що вони можуть заважати виконанню педагогічної роботи.

З метою належного здійснення районною школою покладених на неї зобов'язань у плані перепідготовки вчителів, її підпорядковувалася методичним кабінетам, які мали допомагати їй організаційно, а «особливо в методологічному відношенні», а також використовувати досвід обліку роботи масової школи, узагальнювати

його і на підставі цієї основи коригувати і спрямовувати педагогічну роботу. Підсумки проведеного обліку слід було узагальнювати й репрезентувати в масштабі округи, насамперед при проведенні конференцій.

При районних школах організовувалися допоміжні районні установи:

1) книгозбірні (планомірне обслуговування районних учителів новою педагогічною і соціально-політичною літературою; надання педагогічним працівникам вказівок, відомостей й рецензій на педагогічну літературу, що з'являлася на ринку загалом, і педагогічну пресу зокрема; створення рухомих бібліотечок тощо);

2) музеї (зібрання шкільних підручників і приладів; керівництво вчительством у справі створення при окремих школах «своїх музеїв-примітивів місцевого значіння»);

3) виставки (висвітлення педагогічної роботи в районі загалом).

Високу оцінку «опорним» школам у керівництві перепідготовкою у межах району давав методист М. Куліш, вбачаючи в них центри, які гуртували «круг себе розпорощених до цього часу робітників освіти», «стягували до себе все матеріальне й технічне приладдя» [4, 17]. Він був переконаний, що педагогічний персонал такої школи має створити «гурт людей, з якого вийдуть організатори й керівники, з якого народиться районне бюро по перепідготовці» [4, 17]. Районне бюро мало працювати у тісному контакті з районною школою (а через неї і з усім вчительством району), з місцевим партійним комітетом, із союзом Робітземлі і з усіма гуртками, що діяли на території району.

У 1925 р. на опорні районні школи покладалося завдання: шляхом організації своєї праці перевіряти на практиці, чи доцільно здійснювати в школах ті чи інші заходи методичного значення, підсумовувати й виявляти досвід шкіл свого району у цій же галузі, консультувати, інструкувати їх, становлячи таким чином «опорний пункт Окрметодкому в справі організації методичної праці в данім районі» [1, 22].

Починаючи з 1926 р., підвищення кваліфікації працівників соцвиху (в організаційному аспекті) здійснювалося за такою схемою:

1. Всі педагогічні працівники соцвиху поділялися на територіальні й функціональні колективи.

2. До складу територіальних колективів входили працівники всіх категорій села чи міста. Працівники міста поділялися на райони; сільські робітники – на адміністративні райони. У школах на транспорті вчителі поділялися з огляду на особливості території (наприклад, залізничні дільниці або колективи «а», «б») [5, 5].

3. Функціональні колективи були районними або округовими. До їх складу входили

працівники тих освітньо-виховних закладів соцвиху, яких було доволі мало на район чи округу (дошкільні заклади, дитячі будинки, установи дефективного дитинства, соціально-правової охорони дитинства та ін.). Ці колективи опрацьовували свої специфічні проблеми. При розробці ж загально методичних, суспільно-політичних, виробничих питань означені працівники соцвиху приєднувалися до роботи сільського чи міського районного колективу.

Територіальні колективи визначалися як такі, що мають певне впорядкування, певні завдання, форми і методи роботи, а саме:

1. Районний колектив – сільський.

До його складу входили всі працівники цього району, поділяючись на гуртки по 5–10 шкіл.

Напрями діяльності визначалися такі:

– проведення планової роботи з підвищення педагогічної кваліфікації;

– участь у плановій суспільно-політичній та господарській роботі села спільно з партійними, професійними та іншими організаціями;

– поточна гурткова робота, яка зосереджувалася навколо школи, що мала найбільш сприятливі для діяльності гуртка умови;

– опрацювання кожним гуртком протягом певного часу однієї теми, визначеної районною конференцією [5, 5].

2. Районні конференції.

Під час періодичних районних конференцій виконувалася така робота:

– розроблявся план роботи районного колективу;

– розподілялися теми-завдання поміж гуртками та окремими членами (спеціальні питання);

– виголошувалися звітні доповіді про роботу гуртків;

– здійснювався облік роботи гуртків і її планування на термін до наступної конференції.

3. Річні районні конференції.

Наприкінці навчального року проводилася районна конференція з метою «підведення підсумків праці за рік та ... обліку річного досвіду». До такої конференції «пристосовується відчитна виставка, яка повинна демонструвати наслідки праці всіх гуртків району» [5, 6].

4. Міський колектив.

Він утворювався за зразком сільського за такою схемою:

а) у невеликому місті створювався один районний колектив;

б) у великому місті – декілька районних колективів;

в) транспортному вчительству дозволялося гуртуватися окремо, або входити до колективів міста чи села.

Міські і містечкові райони поділялися на

гуртки не більше 5-ти шкіл у кожному.

Районною базою для гурткових об'єднань міста чи містечка слугували опорні установи соціального виховання, визначені оркметодкомом.

Форми роботи міського колективу були ті ж самі, що і сільського: регулярні конференції, гурткова праця виставки, річні конференції з підведенням підсумків та їх обробка [5, 6].

Управління всією справою планового і постійного підвищення кваліфікації працівників соціального виховання здійснювалося Науково-Педагогічним Комітетом Управління соціального виховання. Ця діяльність в організаційних і принципових моментах узгоджувалася зі спілкою Робітос (у центрі та на місцях), а також з діями у цій галузі управлінь політосвіти та профосвіти щодо масових заходів.

У межах кожного району керівництво підвищення кваліфікації здійснювалося округовими методичними комісіями, які працювали згідно з визначеним положенням. На транспорті цієї справою керувало Округове методбюро та Дорожні методичні комісії «в межах приналежної відповідальності перед Держнаукметодкомом та Наукпедкомом» [5, 7].

Округові методкоми керували також роботою міських і сільських колективів за посередництва районних опорних шкіл.

На рівні округів опорними пунктами визначалися також навчально-методологічні кабінети, які створювалися Державним науково-методологічним комітетом. На ці кабінети покладалася завдання:

1. Надавати всебічну допомогу «опорним» районним школам як низовим осередкам, завдання яких допомагати масовому вчителю в методичній роботі. Такі школи рекомендувалося не завантажувати адміністративно-організаційною роботою в районі, перекинувши цю справу на райінспекторів і районні методичні бюро. Для підтримки «опорних» шкіл як осередків перепідготовки вчителів навчально-методологічні кабінети мали сприяти їх забезпеченню як у матеріально-фінансовому, так і в кадровому відношенні з тим, щоб вони могли проводити поточну річну роботу тергуртків району в справі підвищення кваліфікації робітників соціального шляхом відвідування школи, консультацій, участі її в конференціях, нарадах тощо.

2. Посилити діяльність з перепідготовки працюючих учителів, за такою схемою: річна, поточна (зимова) робота педколективів шкіл і тергуртків та літня – підготовка до наступного року. Кабінети мали також «реалізувати у відповідній частині роботу» за вказівками Наркомосу щодо «п'ятирічного плану в справі підвищення кваліфікації», більше уваги надавати розвитку самоосвітньої роботи вчителів [6, 12–13].

У міру того як методична робота охоплювала все ширші кола робітників освіти і перед кожною освітньою установою поставало питання піднесення якості роботи установи, починають виникати й інші «опорні» установи, до яких насамперед належали регулярні тергуртки, кушцові об'єднання, об'єднання фахівців (математиків, природознавців, бібліотекарів тощо), актуалізується проблема налагодження систематичної методичної роботи в самих освітніх установах (планова робота педрад).

Проте безпосереднє керівництво та планування роботи всієї цієї мережі об'єднань та організацій, особливо зважаючи на обмежені кошти і розпорошення самих об'єднань, стало не під силу Округовим методичним комісіям. Розпочинаються пошуки організаційного оформлення роботи з перепідготовки в районах.

В округах з більш сильними райметодкомами, де в наявності були райінспектори народної освіти, основні («опорні») школи, а подекуди і педтехнікуми, для керівництва й планування перепідготовки вчителів створювалися райметодкоми або райметодбюро. У слабших округах, але з більш-менш сильними в методичному плані «основними» школами, ця робота покладалася на останні. Нарешті в найслабших районах справа перепідготовки залишалася у віданні округових інспектур народної освіти або здійснювалася під наглядом «спорадичних дуже рідких» наїздів округової інспектури до районів. Через відсутність систематичного планового керівництва низовою роботою в цьому напрямі «найслабше було охоплено широку масу робітників освіти і часто-густо робота ця не йшла далі загально декларативних балачок на райконференціях» [6, 21].

По округах, де в районах діяли об'єднані керівні та планові органи (райметодбюро чи «опорні» школи), справа йшла значно краще. Робота окремих установ і тергуртків (кушцових об'єднань) мала більш систематичний, плановий характер, краще фінансувалася. Райконференції проводилися з метою підведення підсумків або остаточної обробки досить поглибленої попередньої роботи в первинних організаціях.

Там, де керівництво перепідготовкою покладалося на «опорну» школу, справи були значно гіршими. Ці школи поставали перед необхідністю виконувати директиви, які надходили згори, розробляючи й затверджуючи водночас плани їх реалізації, збирати матеріали по первісних методоб'єднаннях району, готувати звіти до округових інспектур народної освіти. У сукупності все це забирало занадто багато часу й енергії як у керівника, так і в усього педскладу школи, і цим гальмувало поглиблення метод роботи самої районної «опорної» школи, а отже, позбавляло її

змоги виконувати свої специфічні функції школи, де краще реалізуються нові методи, програми, форми роботи.

До первинних об'єднань, перед якими висувалося завдання підвищення педагогічної кваліфікації вчителів, належали педради (первинні методоб'єднання), до складу яких входили педагогічні працівники школи, представники учнівських організацій. Керівництво педрадами здійснював директор школи або його помічник з навчальної частини.

Зміст роботи первинних методоб'єднань полягав в організації, плануванні та обліку педагогічної роботи як школи загалом, так і окремих її працівників, надання останнім методичної допомоги у теоретичному й практичному осягненні навчально-методичних питань, пов'язаних з поточною діяльністю закладу, організацією учнів, встановленням зв'язку з оточенням, здійсненням самоосвіти та підтримкою відсталих членів педагогічного колективу; забезпеченні участі членів педагогічної ради у роботі райметодбюро, райконференції, нарад.

Шкільну раду Е. Равич-Щербо розглядав як «педагогічну лабораторію, в якій усім колективом виявляються результати роботи, окреслюються наступні кроки» [12, 20]. Перевагою цього опорного пункту, на його переконання, було те, що це була «рада», «колективне обговорення педагогічного процесу, взаємна педагогічна допомога, тобто педагогічне вдосконалення, ... підвищення кваліфікації, перепідготовка» [12, 20]. За такого підходу, перепідготовка розумілася як процес, пов'язаний із звичайною педагогічною діяльністю в школі, що надавала вчителю можливість набути не лише теоретичні знання, а й практичні навички. Тому слова «не залучатися до перепідготовки» синонімізувалися зі словами «не бути вчителем» [12, 21].

Діяльність первинних методоб'єднань організовувалася відповідно до загальних вказівок під загальним керівництвом вищих методологічних органів: Округової навчально-методичної комісії та за її дорученням райметодбюро і проводилася шляхом пленарних засідань комісії та індивідуальної роботи за завданням педради.

В ієрархічній системі управління перепідготовкою створювалися низові методичні осередки, які були «щільно пов'язані з кадрами освітників, що правили за фактичних виконавців методичного керування від Округової інспектури народної освіти» [9, 34]. Усі ці осередки потребували централізованого керування і відповідного центрального методичного органу. З цією метою було створене Бюро Округових методичних комісій при Округовій інспектурі народної освіти та Пленум Бюро, до складу якого ввійшли керівники і представники окремих методичних комісій

Округової інспекції народної освіти та її секцій.

Загалом же система управління перепідготовкою педагогічних кадрів на цьому рівні мала такий характер: комісії при Бюро округової методичної комісії зосереджували увагу на наукових проблемах перепідготовки; секції – навколо питань організаційного і практичного характеру; деякі спеціальні питання опрацьовувалися окремо створеними комісіями. Під роботу секцій і комісій підводилася певна матеріальна база: виплати на виконання завдань, оплату виконавців.

Створення територіальних методгуртків було зумовлене потребою надання педагогічних порад «розпорошеним поодиноким робітникам в їх повсякденній роботі» [6, 23]. Періодичність проведення зібрань становила 1–2 рази на місяць.

Зміст і форми роботи територіальних гуртків були аналогічними до тих, що використовувалися педрадами. Відмінності полягали в організації більш раціонального спільного використання розпорошеної по установах педагогічної і загальноосвітньої літератури та організації її передплати. У самих формах роботи через специфічність умов (розпорошеність) переважали індивідуальні доручення. Робота здійснювалася за певним річним і триместровим планами.

Розподіл району на тергуртки, визначення місця їх розташування, загальні планові розпорядження, встановлення порядку зв'язків з райцентром, «основними» школами визначалися на спеціальних районних нарадах чи конференціях (річних і триместрових), які проводилися районним методбюро за дорученням Окружної інспектури народної освіти (ОкрІНО), а за його відсутності скликалися районним інспектором спільно з опорною установою. При цьому перед останніми висувалася вимога запобігати «зайвої скрупульозній деталізації та перевантаженню завданням як тергуртків, так і педрад, аби дати їм змогу дотримуватися суто практичного, пов'язаного з поточним життям установи характеру роботи, що скерована головним чином на вдосконалення техніки педпроцесу» [6, 23].

У загальній схемі управління підвищенням кваліфікації педагогічних кадрів визнавалося за можливе у великих містах створювати об'єднання за окремими галузями культурноосвітньої роботи: викладачів певних груп І концентру, вчителів за окремими фахами ІІ концентру, інструкторів виробничого навчання, шкільних бібліотекарів, викладачів фізичної культури, керівників різними гуртками з клубної роботи тощо. Такі об'єднання створювалися цілком на добровільних засадах, але мали працювати під керівництвом і наглядом округових навчально-методичних комісій, їхніх секцій чи кабінетів.

Завдання основних («опорних») установ полягало в раціональній і найповнішій реалізації

нових програм і методів навчання, вдосконаленні техніки педагогічного процесу, наданні консультацій працівникам аналогічних установ свого району, активній участі в роботі райметодбюро, райконференцій, методичних рад.

В основу діяльності «опорних» установ покладалися плани, затвердженні Округовою навчально-методичною комісією.

Районні методичні конференції, наради, районні курси-семінари поставали як необхідне доповнення до наведеної системи постійної роботи з підвищення методичної підготовки педагогічних кадрів у районі. Вони скликалися з окремих питань і цільових завдань у галузі соціального або політосу з метою:

- підведення підсумків роботи цих організацій;
- планування та узгодження роботи цих організацій;
- ознайомлення з новими течіями в педагогіці;
- поглибленого опрацювання питань загальноосвітнього та методичного характеру для менш кваліфікованої частини працівників (курси, семінари).

Опорні пункти з підвищення кваліфікації працівників політосвіти працювали під безпосереднім наглядом і керівництвом Округового комітету ПОР. На селі опорними пунктами підвищення кваліфікації політосвітніх працівників були гутки політосвітника при сільбуді районного центру (працював у районному масштабі) та ще при 2–3 сільбудах (район охоплення 10–12 верств у радіусі).

У 1927 р. керівництво самоосвітою вчителів на всесоюзному рівні здійснювала комісія допомоги самоосвіті при культурному відділі ЦК спілки Робітос. В Україні таке керівництво здійснювала комісія самоосвіти при культурному відділі Всеукраїнського Комітету (ВУК) спілки Робітос. Згідно з положенням, що його розробило ЦК спілки, при культвідділах ОКР (губернських, повітових) відділів спілки організувалися округові (губернські, повітові) комісії самоосвіти з представників зацікавлених організацій – спілки, будинку освіти, інспектури народної освіти, педагогічного інституту та ін. [10, 145]. У районах округові комісії самоосвіти проводили роботу із самоосвіти вчителів через культурні комісії райкомів.

У другій половині 1927 р. відбувається зміна опорних пунктів управління розвитком післядипломної освіти. Уся робота покладається на Всеукраїнський заочний інститут народної освіти, який здійснював її з участю стаціонарних педагогічних інститутів і окрнаросвіти; поточне керування зосереджувалося в округових відділах народної освіти за їх тісного зв'язку з педагогіч-

ними ВНЗ.

Постанова колегії Наркомосу від 24 квітня 1930 р. зобов'язала всі інститути соціального і педагогічного технікуми проводити систематичну роботу з підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. На зміну короткотерміновим заходам приходять постійні заклади, які у своїй роботі спиралися на жорсткі плани і програми, маючи для їх реалізації затверджені грошові кошти. Центром такої роботи стає Всеукраїнський інститут підвищення кваліфікації педагогів (колишній Всеукраїнський заочний інститут народної освіти), який працював під загальним керівництвом Наркомосу і мав районні бази підвищення кваліфікації працівників освіти.

Постановою Ради народних комісарів УСРР цей заклад було реорганізовано у Всеукраїнський інститут педагогічних кадрів, серед завдань якого важливе місце відводилося таким, як підвищення кваліфікації педагогів установ дошкільного виховання, фабрично-заводських 7-річних шкіл, шкіл колгоспної молоді, шкіл ФЗУ і технікумів, працівників дитячого руху та позашкільних вихователів.

Таким чином, управління розвитком післядипломної освіти в досліджуваній період набувало реального втілення через систему опорних баз і пунктів, які мали різнорівневий статус і відповідні функціональні обов'язки. До останніх належало зміцнення ідеологічного керівництва цим процесом, реалізація планової роботи, облік, концентрація досвіду і проведення практичних заходів. Форми участі опорних пунктів у справі перепідготовки також характеризувалися різноманітністю – починаючи від консультацій до широкого розгорнутого практикуму, й залежали від своєрідності типу і завдань самої опорної установи, а також від матеріальних та педагогічних умов, кількості кваліфікованого персоналу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бюлетень Народного Комісаріату Освіти УСРР. – 1925. – № 8. – С. 22.
2. Васильєв Н. Педагогические ВУЗы в системе переподготовки / Н. Васильев // Наша школа. – 1924. – № 4–5. – С. 19–22.
3. Зотин М. Институты народного образования и педагогические курсы как центры переподготовки учительства / М. Зотин // Шлях освіти. – 1924. – № 7. – С. 1–8.
4. Куліш М. Про роль районної школи в справі перепідготовки вчительства / М. Куліш // Наша школа. – 1924. – № 4–5. – С. 16–18.
5. Матеріали Державного Науково-Методологічного Комітету. – 1926. – № 2(7). – 32 с.
6. Матеріали Державного Науково-

- Методологічного комітету № 5. – Х. : Нар. ком. освіта, 1927. – 32 с.
7. Методичний лист Ц.Б. Перепідготовки // Порадник до перепідготовки робітників освіти / [під ред. Є.А. Равич-Щербо]. – Х. : Червоний шлях, 1924. – С. 40–48.
  8. Морозова Н. Курси робітників досвідних установ соцвиху / Н. Морозова // Шлях освіти. – 1925. – № 11. – С. 265–269.
  9. Народна освіта на Україні на 15 грудня 1927 р. (попередні підсумки шкільного перепису) – Х. : Центр. Статис. Управління УСРР, 1928. – № 31. – 53 с.
  10. Поляк М. Самоосвіта освітянина / М. Поляк // Шлях освіти. – 1927. – № 11. – С. 145–151.
  11. Порадник до перепідготовки робітників освіти / [під ред. Є.А. Равич-Щербо]. – Х. : Червоний шлях, 1924. – 134 с.
  12. Равич-Щербо Е. Переподготовка работников просвещения / Е. Равич-Щербо // Путь просвещения. – 1924. – № 3. – С. 12–30.